

2. Місце тероризму у визвольній боротьбі УВО—ОУН

Польська політика національного гноблення викликала серед населення Західної України серйозний спротив. Найрадикальнішим противником існуючого режиму виступила Українська військова організація (УВО) на чолі з Є.Коновальцем, що була утворена влітку 1920 р. У першому офіційному документі організації лунав запальний клич: «Ми не переможені! Війна не скінчена! Ми, Українська Військова Організація, продовжуємо її. Програна в Києві й Львові — це ще не кінець, це тільки епізод, лише одна з невдач на шляху Української Національної Революції. Перемога перед нами»⁵⁹. Діяльність УВО зводилась переважно до чотирьох форм: актів саботажу (підпали, руйнування телеграфних і телефонних сполучень), підкладення бомб, експропріації майна державних установ та політичних вбивств⁶⁰.

Першим терористичним актом УВО був замах С.Федака на життя Ю.Піلسудського та львівського воєводи К.Грабовського. У листопаді 1921 р. начальник Польської держави прибув до Львова. Стріляти у Ю.Піلسудського виявило бажання 5 бойовиків УВО. Вони тягнули «льоси» (жеребки). Доля випала на С.Федака («Смока»). Він походив із знаної галицької родини, служив в Українській галицькій армії, його сестри Ольга та Софія вийшли заміж відповідно за Є.Коновальця та А.Мельника. 25 листопада біля приміщення львівської ратуші С.Федак кілька разів із револьвера вистрілював у Ю.Піلسудського та К.Грабовського. Проте колишній бойовий старшина УГА виявився поганим стрільцем: постріли не влучили у Піلسудського і тільки поранили Грабовського⁶¹. На судовому процесі маршал Піلسудський, якого було залучено як свідка, зауважив: «Виключаю, що син Федака стріляв у мене». Можливо, це пояснювалось вдячністю за пропольську позицію С.Федака-батька під час листопадових подій 1918 р.⁶² Замах на Ю.Піلسудського і К.Грабовського отримав голосний резонанс не тільки по всій Польщі, але й поза її межами.

УВО була застрільником у протестах українського населення проти польських кампаній перепису, сплати державної данини, призову чоловічого населення до польського війська, виборів до сейму і сенату в 1921—22 рр. Так, восени 1921 р. стрийський староста зазначав: «Зростаюча з кожним днем агітація проти польської держави знайшла свій вираз у сильній протидії перепису населення. У більшості гмін українське населення вся-

кими способами ухилялось від перепису. Селяни у гмінах Підгірці і Татарське напали на вйтів і відібрали від них гмінні печатки за підтримки списових комісарів. У гміні Комарно селяни напали на вартового й побили його». У с. Верні Калуського повіту селяни вбили урядового комісара, у Долині було спалено документи перепису. Активний опір селян стався в Рогатинському повіті. Староста повідомляв, що «населення більше 30 гмін повіту під впливом ворожої агітації і греко-католицького духовенства чинить активний опір. Для втихомирення прибув ескадрон уланів, але це лише частково приносить результати. Виявилось, що духовенство вже провело перепис українців, поляків і жидів, прикриваючись потребами шематизму, зате активно веде збір підписів під протестом, за що арештовано священика Соловія. Селяни відмовляються подавати відомості, прикриваючись станом фактичної окупації, а списовим комісарам заявляють: «нема цісаря, не знаємо, кому маємо сі писати». Тернопільський воєвода інформував Варшаву: «Українські селяни не платять данини, сподіваючись, що або українське військо скоро вторгнеться з Чехословаччини, або ж Женевська конференція їх увільнить від данини. Незадоволення виявляє і польське населення. Є цілі гміни, які заявили, що данини не заплащать. У той же час українці створили спеціальні тайні комітети з метою збору національного податку серед населення»⁶³.

Впродовж 1922 р. на західноукраїнських землях здійснено низку саботажно-диверсійних актів, зокрема 38 на залізничному транспорті. Поряд з цим були спалені військові склади і магазини біля Перемишля; на шляху Львів—Бібрка пошкоджено системи телеграфно-телефонного зв'язку, поруйновано залізничні станції, їхні окремі об'єкти в Сопотові, біля Кутів і в Городку, здійснено 8 спроб підризу залізничних рейок, спалено приміщення поліції у Яворові, Городку, Угневі, Судовій Вишні. Сталося також 2300 підпалів польських поміщицьких господарств, фільварків, інших об'єктів польської власності⁶⁴. Широке відлуння мав рейд загону бойовиків УВО на Тернопільщину з метою руйнування господарств польських колоністів. «Дня 15 жовтня появилася у Зборівському повіті повстанська група, зложена з 50 людей, — писала газета «Український скиталець». — Вона, руйнуючи і палячи по дорозі фільварки польських дідичів та оселі польських колоністів, вбиваючи та проганяючи польську поліцію й жандармерію, перейшла досі повіти Зборів, Бережани, Підгайці, Бучач, Перемишляни, Борщів і Чортків. Рівночасно появилася така група в Сокальщині і перейшла до Тернопільщини, третя група виринула в Брідщині та Збарашині. Дідичі та польські жандарми втікають до міст. Відділи польської піхоти, кінноти й змобілізовані жандарми рушили проти повстанців». Спіймані керівники загону С.Мельничук, П.Шеремета та ін. бойовики були розстріляні за вироком військово-польового суду⁶⁵. У 1922 р. також виконано 20 замахів на польських посібників, 10 — на поліцейських та їхніх агентів, 7 — на польських військових⁶⁶. Найголоснішим терористичним актом цього року стало вбивство українського поета (члена літературного об'єднання початку ХХ ст. «Молода муза». — *Авт.*) та журналіста С.Твердохліба⁶⁷. Він був лідером «Української хліборобської партії», яка виступала за співпрацю з поляками. У народі «хліборобів» іронічно нази-

вали «хлібоїдами». 15 жовтня 1922 р. бойовики УВО І.Пасіка і Садовський застрелили С.Твердохліба у містечку Кам'янці-Струмиловій⁶⁸.

На виступи УВО поляки відповідали відплатними акціями. У 1922 р. польська поліція затримала близько 20 тис. українців. Було заарештовано весь актив УВО. На думку багатьох дослідників, 1922 р. підвів негативну ризик під «революційно-військовим» періодом діяльності УВО (1920—22 рр.). Загального антипольського повстання не вийшло⁶⁹.

Відмова від масових антиокупаційних виступів не означала відмови від терору. У вересні 1924 р. до Львова приїхав президент Польщі С.Войцеховський. Тодішній крайовий комендант УВО Ю.Головінський і бойовий референт крайової команди організації О.Сеник підготували замах на польського лідера. 5 вересня бойовик Т.Ольшанський на Марійській площі кинув саморобну бомбу під колеса карети президента. Войцеховський залишився живим завдяки неймовірному випадку — заготовлена до теракту меленітова бомба натягнула вогкості і не вибухнула, спрацювали лише капсули⁷⁰.

Але політичний наслідок теракту був досягнутий. Телеграфні дроти рознесли вістку про нього по цілому світу, черговий раз доказуючи наявність антипольського руху Опору. Сам же Войцеховський тихцем і безславно виїхав зі Львова і вернувся до Варшави. Від того часу аж до катастрофи Польської держави у вересні 1939 р. ні один із польських президентів не наважився з'явитися в Галичині. Коли випадало котрому з них переїздити через Галичину до Румунії, робив він це таємно, поляки й українці довідувалися про те з газет лише тоді, коли він уже безпечно перебував у місті.

У 1924—25 рр. широких розмірів набрали експропріаційні акти УВО. Головним завданням «ексів» було підривати авторитет окупаційної влади, створювати стан непевності, морально підтримати українське громадянство. А крім того, через експропріацію УВО здобувала гроші на бойову діяльність.

Для здійснення експропріацій крайовий комендант УВО Ю.Головінський створив спеціальну «Летючу бригаду» із добре вишколених бойовиків. Вони вчинили напади на поштовий диліжанс під Калушем 30 травня 1924 р.; на поштовий диліжанс під Калушем 28 листопада 1924 р.; на головну пошту у Львові 28 березня 1925 р.; на поштову карету під Богородчанами влітку 1925 р.; на державний банк у Долині влітку 1925 р.⁷¹

Із них найвдалішим був львівський наліт на головну пошту, яким особисто керував Ю.Головінський і в якому брали участь В.Атаманчук, О.Сеник, брати Ярослав і Роман Барановські та інші бойовики. Коли великий автомобіль із грошима в'їхав на подвір'я пошти, терористи швидко роззброїли охорону і вивантажили мішки з грошима на землю. Але мішків було так багато і були вони такі важкі, що годі було їх всіх зібрати, довелося велику їх частку залишити на місці. Уся акція тривала не більше 5 хв. Завантажені грошима бойовики вибігли, один залишився ще на короткий час, щоб охорона не підняла тривогу і дала змогу віднести гроші в безпечне місце. Потім спокійно вийшов, зачинивши за собою браму. Тим часом решта бойовиків перейшла кілька вулиць. По дорозі довелося кинути ще

один мішок. В умовному місці на терористів чекав фіакар. Цей з надзвичайною сміливістю і холонокровністю проведений бойовий акт був одним з найвдаліших в історії УВО. Піднята по тривозі і впродовж кількох хвилин поставлена на ноги вся львівська поліція не швидко вийшла на слід. Підозрювали всіх — але не приходило ще тоді польській поліції на думку, що УВО відважиться на такий до відчайдушності сміливий напад. Частково дезорієнтувало поліцію те, що злочинці розмовляли польською мовою. Було заарештовано весь «цвіт» львівського кримінального світу, але позитивних наслідків слідство не досягло. Загалом бойовики захопили 100 тис. польських злотих, купівельна вартість яких дорівнювала 25 тис. американських доларів. На тодішні часи це була колосальна сума⁷². Польська поліція розгромила «Летючу бригаду» лише наприкінці 1925 р.

19 жовтня 1926 р. у Львові було застрелено польського шкільного куратора Я.Собінського, який особливо завзято переслідував українське шкільництво. Це був самозрозумілий для широких кіл української громадськості протест проти жорстокої колонізації. Акт виконав тодішній бойовий референт УВО у краї Р.Шухевич — «Дзвін» (саме він стріляв) разом із Б.Підгайним. Польська поліція так і не спромоглася знайти справжніх убивць Я.Собінського. Для того, щоб «зберегти лице», поліцаї затримали членів УВО І.Вербицького та В.Атаманчука і звинуватили їх у вбивстві. Р.Шухевич виявив бажання здатись польському правосуддю і врятувати невинних, але Крайова команда УВО заборонила йому це зробити. У січні 1928 р. польський суд засудив І.Вербицького та В.Атаманчука до смертної кари, замінивши її згодом довічним ув'язненням, а пізніше — Атаманчукові на 10, а Вербицькому на 15 років тюрми⁷³.

Знаменитою акцією УВО стали події 1 листопада 1928 р. у Львові. У цей день святкувалась 10-та річниця проголошення ЗУНР. О 5.30 ранку розпочалась панахида в соборі св. Юра. Зібралось близько 10 тис. людей. Службу відправляли тридцять священників. Ще до кінця панахиди зібраний на площі перед собором натовп побачив, як над його головами залопотів на церкві великий жовто-блакитний прапор із вишитими на ньому чорними літерами «УВО». Вивісив його бойовик М.Колодзінський. Після завершення служби на балконі церкви з'явився оратор і виступив із палкою антипольською промовою. Людська маса немов закам'яніла, стало тихо, кожне слово чітко відлунювало й доносилося до найдальших рядів. Багато людей впали навколішки й шепотіли слова молитви. Промовець закликав до маніфестації. Ряди демонстрантів вирушили до центра міста. Серед них були озброєні бойовики УВО. Коли польська поліція спробувала розігнати демонстрацію, то, за спогадами сучасників, «бойовики перші відкрили по неї вогонь з револьверів». Тільки прибуття підрозділів кінної поліції врятувало ситуацію, бо наелектризовані демонстранти були готові роззброїти піших поліцейських, а то й захопити владу у місті. На думку А.Кентія, керівництво УВО виявилось не готовим до такого розвитку подій⁷⁴. Увечері в місті польські шовіністи розпочали погроми. Юрба вчинила бешкет у будинках українських установ «Просвіти», «Ставропігії» та «Дністра». Крізь вікна поляки дістались до великої ротатійної машини в друкарні газ. «Діло» і дощенту її зруйнували. Знищили також стереотип-

ний станок та інші друкарські машини. Після цього натовп хлинув до українського студентського Академічного дому. П'ять членів УВО забарикадувалися в ньому й обороняли майже дві години перед натиском 1000 польських студентів, так що ті не змогли здобути його, заволодівши тільки нижнім поверхом. Поліція навмисно затягувала час. Лише переконавшись, що студенти-поляки не зможуть захопити приміщення, з'явилась на місце пригоди і заарештувала оборонців⁷⁵. В ніч з 1 на 2 листопада бойовики УВО підклали бомбу під польський пам'ятник «оборонців Львова» у львівському передмісті — Персенківці. Вибух наніс незначні пошкодження монументу⁷⁶. Відгомін листопадових подій знайшов своє продовження у грудні 1928 р.

Польська шовіністична преса розпочала галасливу українофобську кампанію. Перед вела газ. «Слово польське». 6 грудня, в день польського св. Миколая в редакцію часопису посланець, якого найняла елегантна жінка (це була член УВО О.Волощук), приніс чепурно запакований пакет з написом «нечемному редакторові — св. Миколай». В середині була бомба і коли пакет відкрили — в редакції пролунав вибух. Редактор залишився живий, йому лише поранило обличчя і зламало руку. Він врятувався тому, що конструктор бомби Ф.Яцура вирішив змайструвати механізм таким чином, щоб вибух запізнився на секунду-півтори. Він розраховував на те, що пакет, може, принесе член УВО і давав йому шанс для втечі. Редактор відкрив пакет і почув шипіння. Здогадався, що за дарунок приніс йому св. Миколай і мав ще час вискочити за двері. Вибух наздогнав його, вирвав двері разом з одвірками, які привалили та потрошили редактора, але не вбили⁷⁷.

28 січня — 3 лютого 1929 р. на базі УВО та низки націоналістичних організацій утворилась Організація українських націоналістів. Є.Коновалець спочатку планував, що ОУН буде своєрідною легальною парасолькою для УВО, на зразок того як Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання (Сельроб) для Комуністичної партії Західної України (КПЗУ). Проте в умовах польського режиму ОУН не мала умов для легального існування. Тому організація не була класичною партією парламентського типу. Вона виникла як своєрідний політичний рух із власною оригінальною ідеологією. ОУН не переоцінювала і не абсолютизувала індивідуальний терор і стверджувала, що шлях до самостійної України прокладуть тільки загальні дії мас, українська національна революція. Тим вона різнилася від УВО, тим вона без всякого порівняння вище стояла від таких революційних організацій інших народів, як група «Народної волі» чи навіть партії есерів у царській Росії. Але зовсім відкидати бойових актів вона і не могла, і не хотіла. Крім того, УВО не відразу розчинилась в ОУН. До середини 30-х рр. вона зберігала певну самостійність і виступала в ролі бойової фракції останньої⁷⁸.

6 березня 1929 р. у Львові вперше після розгрому «Летючої бригади» Ю.Головінського відбувся експропріаційний акт. Юний бойовик УВО—ОУН Я.Любович вирішив відібрати гроші у листоноші. В сутичку втрутилася поліція, і все завершилось загибеллю терориста⁷⁹.

У 2-й пол. 1929 р. польський уряд організував у Львові торговельно-господарську виставку, на яку з'їжджалися купці, промисловці та журна-

лісти з усього світу. Вона отримала назву «Таргі всходне». Львів був обраний навмисно, щоб при такій нагоді всім іноземцям карбувалося в пам'яті, що столиця Галичини — це польське місто. Оунівці вважали, що ця виставка є і для українців корисним моментом, щоб продемонструвати світовій громадськості, що Львів — це споконвічне українське місто, насильно загарбане Польщею. Було вирішено влаштувати терористичний акт.

7 вересня 1929 р. в будинку дирекції виставки на площі Східних Торгів вибухнула бомба. Вибух зруйнував увесь будинок і поранив двох службовців. Того самого дня запальна бомба спричинила пожежу в камері зберігання головного залізничного вокзалу міста, а третя вибухнула недалеко від павільйону «виставки» у Стрийському парку. Головного виконавця терактів Р.Біду польський суд засудив до смертної кари, яку пізніше президент Польщі замінив на довічне ув'язнення⁸⁰.

Молоде покоління українців, яке прийшло в націоналістичний рух після 1929 р., прагнуло перетворити ОУН у розширену версію УВО. У кожній легальній дії воно вбачало ознаки національної зради. Тому в системі виховання членства ОУН першорядне місце став займати бойовий вишкіл.

Вишкіл проводився систематично, індивідуально й колективно. Інструктори знайомили членів, що не відбували військової служби, як орудувати зброєю, здебільшого короткоствольною, найбільше вживаною в революційній організації, та з вибуховими матеріалами і з основами хімії. В міру можливостей ці теоретичні відомості доповнювалися практичними вправами з стрільби й метання ручних гранат. Значне місце при цьому займали наука конспірації й захисту від провокації, техніка слідства, вміння вести себе в поліції і в суді. Для вибраного кола людей влаштовувалися спеціальні курси, переважно десь далеко у Карпатах, окремо для чоловіків та окремо для жінок. Завданням інструкторів та референтів було не тільки давати членам ОУН знання, але й спостерігати за ними під час вишколу та оцінювати, до якої практичної роботи вони за своєю натурою і за своїми здібностями найкраще будуть підходити. На підставі таких спостережень окремих членів зараховували до бойових відділів ОУН. Пізніше в кожній низовій одиниці організації була створена боївка для виконання військових рішень локального проводу чи здійснювання якоїсь наміченої акції в крайовому масштабі⁸¹.

У 2-й пол. 1930 р. розпочалась антипольська саботажна акція. По селах Галичини прокотилася хвиля нападів на державні інституції й пожеж у господарствах польських поміщиків та колоністів. За проведення саботажної акції офіційно обвинувачено УВО, яка взяла на себе відповідальність за це. Однак зараз частина дослідників вважає, що УВО—ОУН не була ініціатором цих дій. На їх думку, вони були започатковані без відома і дозволу Проводу українських націоналістів (ПУН), а також Крайової екзекутиви ОУН, хоча ініціатором міг бути голова ПУН Є.Коновалець. Логіка подій вказує, що саботажі розпочала молодь, яка мала дозвіл від підреферента ОУН у справах юнацтва І.Габрусевича користуватись на канікулах запалювальними матеріалами й вибухівкою. Акція цієї невеликої групи

переросла в стихійний рух, який охопив майже всю Галичину. Поляки відповіли сумнозвісною кампанією «пацифікації»⁸².

На початку 1930-х рр. у Галичині прокотилась нова хвиля експропріацій та політичних вбивств, організованих ОУН. До найвідоміших експропріаційних акцій належали: а) напад на поштовий віз під Бібркою в липні 1930 р.; б) напад на поштовий диліжанс під Бірчею коло Перемишля 31 липня 1931 р.; в) напад на поштовий віз під містечком Печеніжином коло Коломиї 31 липня 1931 р.; г) наліт на пошту в Трускавці та польський «Банк Людови» у Бориславі 31 липня 1931 р.⁸³

У Трускавці 29 серпня 1931 р. було забито колишнього начальника східного відділу МЗС Польщі, посла сейму Т.Голувка. У нього шість разів вистрелили з револьвера, а потім для гарантії завдали удару кинджалом у серце. Серед пілсудчиків Голувко вважався політичною зіркою першої величини. Він народився в Семипалатинську, у родині політичного засланиця. Навчався на природничому факультеті Петербурзького університету. В 1909 р. вступив до ППС і виїхав у Польщу. Під час Першої світової війни брав участь у формуванні Польської військової організації (ПОВ). Після проголошення незалежності Польщі виступив трубадуром концепції Ю.Пілсудського про польсько-українську федерацію, і свої погляди на неї виклав у праці «Питання національностей у Польщі». У 1925 р. виїхав до Парижа. Там містилась політична еміграція з усіх країн Європи, і Т.Голувко ввійшов з нею у близький контакт, особливо з українцями і грузинами. Повернувшись до Варшави, став директором Інституту дослідження справ національностей. Тоді видав дві книжки: «Президент Габріель Нарутович, його життя й діяльність» і «За зміну конституції, зауваження з приводу урядового проекту зміцнення виконавчої влади», обороняючи в них програму Пілсудського, чиїм прихильником був завжди.

Після травневого перевороту 1926 р. Т.Голувко залишив ППС і став належати до найближчого оточення Ю.Пілсудського. В березні 1927 р. він обійняв посаду начальника східного відділу МЗС, а в 1930 р. був обраний послом до сейму. Брав постійну участь у всіляких переговорах пілсудчиків із національними меншинами. Т.Голувко виступив одним із батьків ідеї про доцільність припинення польсько-української ворожнечі. Він не заперечував права українців на самостійне державне життя, але тільки за Збручем, стояв на засаді невід'ємної приналежності Західної України до Польщі і одночасно шукав «модус вівенді» між Польською державою та українськими національними аспіраціями. Голувко вважав, що для того, щоб перетворити українську меншину в лояльних польських громадян, треба надати їй певні національні, культурні й громадські права. Його позиція імпонувала деяким по-угодовськи налаштованим автономістським колам українських політиків у Галичині. Оунівці вважали його хитрим і тому дуже небезпечним ворогом. Видний член організації З.Книш писав: «... цьому польському Лисові Микиті слід... відповісти словами з тої ж самої поеми Івана Франка:

Хоч язик твій медом капле,
Але зуб твій люто хапле.
Злоби повна голова»⁸⁴.

Справжніх убивць Т.Голувка польська поліція не спромоглася відшукати. Теракт приписали бойовикам ОУН В.Біласу і Д.Данилишину, хоча останні і під час слідства, і на судовому процесі заперечували свою причетність до нього. Істинну правду про вбивство вони забрали із собою в могилу. Тепер, у світлі нових історичних фактів, можна вважати, що атентат над Голувком виконав Р.Шухевич⁸⁵.

Особливу ненависть серед оунівського підпілля викликала фігура комісара львівської політичної поліції Е.Чеховського, який був причетний до арештів багатьох українських націоналістів і відзначався середньовічною жорстокістю та «фантазією» при допитах політв'язнів. 22 березня 1932 р. бойовик Ю.Березинський на вул. Стрийській розстріляв Е.Чеховського. В черговий раз поліція залишилася з носом. Незважаючи на всі заходи, не вдалося виявити ані виконавця, ані бодай натрапити на його слід, ані організаторів замаху⁸⁶.

Найбільшого розголосу у 1932 р. набув напад бойовиків ОУН на пошту в Городку наприкінці листопада. Наліт закінчився невдало. В.Старик загинув під час перестрілки, а Ю.Березинський був поранений і сам застрелився. В.Старика і Ю.Березинського поховали у братській могилі, на краю Городоцького цвинтаря. Але бойовики не мали спокою навіть після смерті: польські шовіністи розрили могили і викинули домовини з тілами. Двох інших терористів — В.Біласа та Д.Данилишина було заарештовано і засуджено до страти через повішення. Їхня героїчна поведінка на суді і по дорозі на шибеницю справила великий моральний вплив на українське суспільство в Галичині⁸⁷.

Невдача з нападом у Городку призвела до усунення тодішнього провідника крайової ОУН. Його пост зайняв енергійний і рішучий С.Бандера.

Перш за все, новий керівник відмовився від практики експропріацій, вважаючи їх марною тратою сил і тим, що польська поліція отримує непогані шанси для дискредитації ОУН, звинувачуючи її у бандитизмі. Натомість С.Бандера намагався вивести ОУН із вузької терористичної стежки боротьби на широкий шлях масової бойової та протестаційної діяльності. Цьому, наприклад, послугувала шкільна акція вересня 1933 р.

Бойовики ОУН розліпили по всіх парканах та підкинули до хат майже в усіх українських селах десятки тисяч летючок, в яких ОУН пояснювала причини та цілі шкільної боротьби й закликала все українське населення до активної участі. Зі шкільних класів викидали польські державні герби, що були символом панування на українських землях, та прив'язували їх собакам та коровам до хвостів, щоб ті волочили символ польського панування по вуличному смітті й болоті. Проінструктовані діти відмовлялися відповідати учителям на запитання польською мовою, домагалися навчання українською мовою і закликали польських педагогів забиратися з українських земель до Польщі. Батьки солідаризувалися зі своїми дітьми й активно обороняли їх перед поліцією⁸⁸.

Шкільна акція супроводжувалась значними арештами серед членства ОУН. Політичні реалії переконали С.Бандеру у неможливості масової політичної праці ОУН в умовах державного ладу Польщі. Логіка боротьби

знову штовхала його в обійми терору. Але тепер його, на думку Бандери, потрібно було добре продумати й підготувати.

У зв'язку з цим помітно посилилась робота військової референтури. У Данцігу було організовано спеціальний однотижневий курс для інструкторів військового вишколу членства ОУН, на якому взяло участь 13 військовиків, членів організації із Західної України. Безпосередньо після того в Берліні відбувся військовий курс для радіотелеграфістів, учасниками якого були члени ОУН із західноукраїнських земель. Повернувшись додому, військовики ОУН зорганізували в різних місцевостях Західної України вишколи військових інструкторів, у тому числі 10 у самому Львові по 9 слухачів у кожному. Завданням тих інструкторів було проводити систематичний військовий вишкіл всього членства ОУН на місцях.

У 1934 р. Крайова езекутива ОУН розглянула на своєму засіданні можливість і потребу організувати т.зв. зелені кадри. На випадок посиленних польських репресій, всі розконспіровані члени ОУН повинні були, згідно з планом, перейти на нелегальне становище і створити збройні партизанські загони, щоб таким способом повести організовану боротьбу проти польського окупаційного режиму, концентруючи всю увагу польських властей на партизанських загонах ОУН⁸⁹.

Перш за все, з іменем С.Бандери в сфері індивідуального терору пов'язано кілька замахів супроти провокаторів та їх поліцейських покровителів. 23 березня 1934 р. біля с. Вибранівка Бібрського повіту було вбито коменданта польської поліції Т.Врубля. Поліцейський собака привів поліцію до хати 28-річного С.Корпана, якого арештували за підозрою у вбивстві. Арештант на першому допиті заявив, що є членом ОУН і вбив Врубля: «... бо він ворог українського народу...». Пізніше виявилось, що Врубль намагався зробити Корпана своїм агентом серед місцевих оунівців. С.Корпана повісили 28 липня 1934 р. у львівській в'язниці «Бригідки». Смертник тримався мужньо, на ешафоті не дозволив зав'язати собі очей і поцілував шнур.

Смертю поліцейського закінчилась також спроба тернопільської поліції намовити члена ОУН О.Литвина стати поліцейським донощиком. Литвин погодився, а коли поліцай Ю.Гловяк прийшов на умовлену з ним таємну зустріч, заколов того шилом. Литвина спіймали і в червні 1934 р. засудили до смертної кари. Президент Польської держави замінив її довічним ув'язненням.

Жертвами боротьби ОУН проти провокації ставали не тільки поляки, а й українці. Так, революційний трибунал ОУН засудив на смерть студента Я.Бачинського, запідозреного у співпраці з поліцією. 31 березня 1934 р. бойовики Р.Мигаль і Р.Сеньків застрелили Я.Бачинського у Стрийському парку⁹⁰.

С.Бандера спрямував терористичну діяльність ОУН також проти комуністичних та радянськочинських елементів галицького політичного бондону, радянських дипломатів. Навесні 1933 р. голова ОУН Є.Коновалець чимало зробив у Женеві, щоб привернути увагу Ліги Націй до голодомору в Україні. Створений у Львові «Громадський комітет рятунку України» організував широкі протестаційні акції. Водночас під керівництвом С.Бан-

дери готувався терористичний акт проти радянського консула. Технічною підготовкою замаху займався бойовий референт Р.Шухевич. До боївок ОУН у Львові було вислано заклик, щоб зголосився доброволець для виконання атентату, в якому терорист може загинути або буде спійманий і засуджений на смерть чи довічну тюрму. Після оглядин добровольців виконати замах було доручено 18-річному студентові М.Лемику. Бандера віддав бойовику наказ після вбивства консула не чинити опору і здатися польській поліції, щоб на суді вияснити мотиви даного теракту. 21 жовтня 1933 р. М.Лемик зайшов до радянського консульства і, прийнявши працівника О.Майлова за консула, двічі вистрілив у нього, поранив охоронця Джугая й одразу здався поліції. Суд, який розпочався 1 листопада, тривав лише один день. Але він набув широкого розголосу. М.Лемик заявив, що його акція була спрямована «проти московської совітської влади, яка силою загарбала Україну та нищить її політично, культурно і господарсько». Суд оголосив юнакові смертний вирок, який потім було замінено у зв'язку з неповноліттям терориста на довічне ув'язнення⁹¹.

Майже одночасно з акцією в радянському консульстві ОУН запланувала вбити відомого громадського діяча А.Крушельницького — видавця й редактора комунофільського ж. «Нові шляхи» у Львові. Атентат не вдался, бо родина Крушельницьких емігрувала до СРСР⁹².

В аспекті антикомуністичної боротьби було здійснено 12 травня 1934 р. терористичний акт в редакції прокомуністичної газ. «Праця», що розташовувалась в друкарні Яськова у Львові. Молода українська студентка, член боївки ОУН, занесла того дня до друкарні пакунок з годинниковою бомбою, яка вибухнула через кілька хвилин після її відходу і знищила приміщення редакції. На щастя там не було нікого з людей, так що обійшлося все без жертв. Мету того заходу С.Бандера у своїх зізнаннях перед польським судом у Львові пояснив так: це був демонстративний і застерігаючий крок, скерований проти політичних сил, що перебували на службі більшовицької Москви. Цей акт мав звернути увагу на рішення ОУН боротися з «наймитами й розплідниками комунізму» теж фізичними засобами⁹³.

Одночасно з акцією проти радянської влади на верхах ОУН повела тогочасну кампанію на низах. 19 червня 1934 р. в с. Колпець Дрогобицького повіту оунівці обстріляли будинок місцевого комуніста І.Божика і при цьому поранили його дружину⁹⁴. 8 липня 1934 р. при нападі на колишнього політв'язня — сільробівця Ю.Шкалубину у Львові бойовики ОУН вбили його брата⁹⁵. В цьому ж році у с. Тисовець оунівці смертельно поранили комуніста, в с. Опорець Сколівського повіту — вбили одного комуніста та двох поранили⁹⁶. Комуністи платили членам ОУН тим же. Так, під час сутички у с. Столпці загинув націоналіст П.Білявка⁹⁷.

Найпомітнішим з-поміж актів індивідуального терору, скерованих проти одіозних представників польської адміністрації, було вбивство міністра внутрішніх справ Польщі Б.Перацького, якого ОУН вважала відповідальним за «пацифікацію» 1930 р.

15 червня 1934 р. у Варшаві о 15 год. 40 хв. міністр внутрішніх справ Перацький приїхав автомобілем на обід у приміщення «Товариського клубу» по вул. Фоксаль, 3. Швейцар клубу, помітивши через вікно, що міністр

вийшов з авто, пішов йому назустріч. В ту хвилину він зауважив, що ззаду до Перацького підбіг якийсь молодий чоловік і вистрілив у нього кілька разів із револьвера. Поцілений кулями, Перацький упав обличчям до землі. Переляканий швейцар підняв на ноги присутніх у будинку криком «міністра Перацького вбито!», а тоді вибіг на подвір'я й крізь огорожу помітив убивцю. Той ішов спокійно вулицею, насвистуючи, з пакунком під рукою, а коли швейцар заволав: «То він!», почав тікати, а юрба з обслуги й відвідувачів «Клубу» кинулася в погоню за ним.

Сторож будинку японського посольства спробував затримати таємничого втікача, але той вистрілив і сторож, хоч і не був поранений, упав зі страху, а атентатник побіг далі, загубивши капелюх і пакунок. Черговий поліцай, який стояв на розі вул. Коперника, був вражений подією, і втікач без перешкоди пробіг повз нього. Зате з протилежного боку вулиці кинувся в погоню за ним інший поліцай, вистрілив кілька разів, але не влучив; втікач зупинився, відповів пострілами зі свого револьвера й поранив поліцейського, внаслідок чого той залишив його в спокої. Убивцю спробував спіймати ще один перехожий, що надійшов із протилежного боку й бачив погоню, але коли атентатник спрямував на нього револьвер, злякався й дав утікачеві вільну дорогу.

Тим часом у погоню пустився автомобілем шофер убитого міністра. Під охороною автомобіля став наблизитися ще один поліцейський. Запримітивши це, втікач завернув у бічну вуличку і вбіг до одного з будинків. Поліція оточила дім і почала обшукувати його, розпитуючи про мужчину в зеленому плащі. Під час того ніхто не звернув увагу на молодого чоловіка, який без плаща вийшов із сусідньої брами й хвилину разом з юрбою інших зівак спостерігав за розшуками поліції й, зовсім не поспішаючи, звернув у бічну вулицю та зник з очей глядачів. Його помітило двоє з натовпу: сторожика будинку та брат одного з поліцаїв. Але спокійна поведінка втікача не викликала в них найменшої підозри й тому вони не звернули уваги на нього. Коли шойно поліцаї ввійшли на найвищий поверх будинку і тут у кутку коридору знайшли зелений плащ, а коли переконались, що з будинку можна ще вийти сусідньою брамою, вони зрозуміли, що той мужчина без шапки й плаща і був атентатник. Але вже було пізно, бо за ним пропав усякий слід. Дальші розшуки не дали жодного результату. Було лише констатовано, що в загубленому терористом пакунку була саморобна бомба, яка не вибухнула⁹⁸.

Терористичний акт вчинив бойовик ОУН Г.Мацейко. Польська поліція повела енергійне слідство, масово арештовуючи всіх підозрілих. Під час допитів частина оунівців не виявила стійкості й розкрила таємниці організації.

Склалося так, що у тому самому році хорватські усташі вбили в Марселі короля Югославії Олександра і французького міністра іноземних справ Луї Барту. Це дало змогу Польщі виступити на форумі Ліги Націй у Женеві з пропозицією міжнародних санкцій проти тероризму, головню у відмові права політичного притулку емігрантам⁹⁹. У такій ситуації Є.Коновалець заборонив терористичні акти на території Польщі¹⁰⁰. Однак зупинити машину терору не вдалося. Накази вже заарештованого С.Бандери ще продовжували діяти.

Оунівці давно висловлювали незадоволення діяльністю директора української гімназії у Львові І.Бабія. Він був колишнім старшиною української армії, мав репутацію доброго педагога і користувався великим авторитетом серед громади. ОУН не влаштувало те, що Бабій був противником радикальних форм і методів діяльності організації. Крім того, він намовляв гімназистів виявляти для польської поліції членів ОУН. Спочатку Бабія для остороги серйозно побили. Це не вплинуло. Директор піймав одного учня, який розкидав антипольські листівки і передав його в руки поліції, а потім із власної ініціативи згодився на прокурорського свідка проти Лемика. С.Бандера видав на І.Бабія смертний присуд*.

А.Шептицький.

25 липня 1934 р. І.Бабій був убитий на Личаківській вул. о 7.15 ранку. Лише за другим пострілом терорист поцілів Бабія у висок і той зразу помер. Як виявилось тоді, Бабія охороняли два таємних агенти польської поліції, які кинулися ловити атентатника. Опинившись у безвихідній ситуації, бойовик вистрілив собі в рот, але тільки важко поранився і його відправили до тюремної лікарні. При ньому знайшли документи на прізвище П.Савчука і тому преса оголосила, що так називається убивця Бабія. Прийшовши до свідомості, терорист зізнався, що він убив директора гімназії з наказу ОУН і що його справжнє ім'я М.Цар. 17 серпня 1934 р. М.Цар помер від рани¹⁰¹.

Убивство І.Бабія стало актом, який спричинився до значної втрати популярності націоналістів серед українського населення і викликав одностайний осуд з боку легальних організацій. Католицька газета «Мета» назвала це вбивство актом звичайного бандитизму¹⁰². Різно засудив оунівський терор духовний лідер українців глава УГКЦ А.Шептицький. «Нема ні одного батька, ані матері, які не проклинали б провідників, які ведуть молодь на бездоріжжя злочинів», — говорив він. — Гідний учень провідників (М.Цар, вбивця І.Бабія. — *Авт.*), терористів українських, які безпечно сидять за кордонами краю, використовуючи наших дітей до вбивства їх батьків, а самі в безіменній аугеолі геройства радіють із вигідного життя»¹⁰³. У статті «Дві любові — два патріотизми» митрополит писав: «...Аморальний патріотизм ... це є патріотизм здеградований... Кровожадність, емоціональний гнів і вражливність ненависти — це пориви сліпі, які можуть з хвилини на хвилину обернутися проти своїх... Так званий гуррапатріотизм, що полягає тільки на зовнішніх окликах, демонстраціях і письмах, є найнебезпечнішою загрозою для правдивого патріотизму. Бо з

*Автор використовує в цій розповіді джерела оунівського походження (*Ред.*).

правдивого патріотизму вибирає тільки зовнішній смак, солодкий чи гіркий — а суть патріотизму відкидає, та часом і топче»¹⁰⁴. Шептицький розумів, що терор не стільки підриває Польську державу, скільки накликає на українське суспільство репресії.

Певна частина оунівських підпільників в багнети зустріла політичні ініціативи А.Шептицького. Перший крайовий провідник ОУН на західноукраїнських землях, водночас літературний співробітник багатьох видань, у тому числі й популярного двотижневика «Дажбог», Б.Кравців 15 квітня 1935 р. опублікував рецензію на книжку Д.Варнака «Кардинал Мерсіє», яка називалася «На службі і в обороні нації». У ній Кравців різко критикував українське католицьке духовенство та його ієрарха А.Шептицького, звинувативши їх у національній зраді. Прихильники одного з популярних ватажків крайової ОУН З.Коссака (т. зв. коссаківці) йшли ще далі. Вони ставили авторитет волі, вольової дії, боротьби за Українську державу вище від Церкви, християнської релігії, а навіть Бога. Це, безумовно, не додавало політичного авторитету ОУН¹⁰⁵.

Ідейні засади й тактику українських націоналістів також принципово критикували лідери українських центристських партій — націонал-демократи С.Баран, В.Мудрий, М.Рудницька, соціал-демократ В.Старосольський.

Романтично-героїчному образу ОУН, так старанно створюваному націоналістичним підпіллям, було завдано сильного удару. Престиж організації значною мірою врятувала мужня поведінка С.Бандери та інших, причетних до вбивства Перацького, — М.Лебеда, Я.Карпинця, М.Климишина (всього 12 осіб) під час судового процесу у Варшаві в листопаді 1935 — січні 1936 р. Бандеру, Лебеда, Карпинця засудили до смертної кари, котру на підставі амністії замінили на довічне ув'язнення¹⁰⁶.

Після масових арештів 1934–35 рр. майже все керівництво крайової ОУН перебувало в тюрмах, багато низових організацій припинило своє існування. Р.Шухевич порівнював стан тодішньої ОУН із ситуацією в більшовицькій партії в часи столипінської реакції (1907–10 рр.)¹⁰⁷.

На початку 1935 р. Крайову ексекутиву ОУН на західноукраїнських землях очолив Л.Ребет. Він започаткував т.зв. новий курс, який полягав у тому, що бойові акції були припинені, а діяльність організації зосереджено на відбудові структурної мережі й зв'язків та вишколі членів. На практиці все часто зводилось до звичайнісінької культурно-освітньої роботи¹⁰⁸. З цією тактикою не погоджувалися Р.Шухевич і деякі інші провідні діячі підпілля. Вони вимагали від ПУН усунення крайового провідника, але безуспішно¹⁰⁹.

Тоді найрадикальніші крайовики пішли на спробу відвертого дворцевого перевороту. Провідник ОУН Львівського повіту М.Копач і референт жіночої групи ОУН М.Ковалюківна видали друкований бюлетень «ЗОВ», де закликали продовжувати терористичну діяльність. Усно Копач говорив: «...що «панички» з ОУН лякаються вести будь-яку революційну роботу, навіть на пропагандивну роботу жалують людей»¹¹⁰. М.Копач мав нахил до анархізму чи романтичного авантюризму. У 1931 р. він створив анархістську організацію «Чорна рука», що була близька до львівського злочинного світу. Члени групи бавились у благородних розбійників на зразок

Робін Гуда й Рінальдо Рінальдіні. М.Копач і М.Ковалюківна об'єктивно виражали настрої тих членів організації, які вважали, що припинення терору на руку польській владі — вселяє в українців занепадницькі настрої зневіри й поразки. Через деякий час М.Копач відмовився визнати повноваження Л.Ребета й оголосив, що саме його Є.Коновалець призначив провідником крайової ОУН. М.Копач і М.Ковалюківна запланували провести такі заходи: організувати табір для бойового вишколу, висадити в повітря пам'ятник А.Міцкевичу у Львові під час якого-небудь польського державного свята, виконати кілька замахів на високопоставлених державних чиновників, зокрема суддів, що будуть брати участь у процесі над убивцями Перацького, провести кілька «ексів», щоб здобути гроші.

Після консультацій з Є.Коновальцем крайовий провід ОУН кваліфікував діяльність опозиції як політичне самозванство й провокацію поліції. М.Копачу і його прихильникам було оголошено ультиматум: протягом трьох днів згорнути свою роботу. Після ігнорування пропозиції М.Копача і М.Ковалюківну засудили до смертної кари. 22 квітня 1935 р. бойовики ОУН розстріляли їх у полі, за 300 м від підльвівського с. Білгорща¹¹¹.

Ліквідація опозиційної групи М.Копача і М.Ковалюківни не означала ліквідації проблеми. Радикалів було важко тримати на ланцюгу офіційної політики і тому рецидиви тероризму виявлялися й надалі.

6 травня 1937 р. відбувся напад на власників польського фільварку в містечку Белзці Золочівського повіту Мечислава та Марію Ясінських. Господарів було вбито, нападники забрали 4000 злотих, 600 доларів та різні дорогоцінності. В результаті слідчих заходів поліція довідалась, що напад на польських землевласників вчинили члени ОУН на власний розсуд і всупереч забороні організації проводити експропріації приватного майна. Незабаром терористів було заарештовано і віддано під суд. На підставі судового вироку головного організатора пограбування І.Кука повісили 25 серпня 1938 р. на подвір'ї львівської тюрми «Бригідки». Справа Ясінських зашкодила моральній репутації ОУН, бо раніше організація принципово проводила експропріаційні напади лише на установи польського державного апарату. Ще прикрішою ілюстрацією неконтрольованого вияву бойового запалу була справа Тутька на Тернопільщині. Тутько, здобувши довір'я в членів однієї з сільських груп ОУН, бо відрекомендувався керівником боївки ОУН в районі, дав їм доручення виконати напад на селянку, котра поверталася з ярмарку, й відібрати в неї гроші нібито для потреби організації. Учасників нападу спіймано й засуджено. Кращої нагоди для дискредитації оунівського руху годі було шукати.

Загалом, незважаючи на непопулярність, «новий курс» Л.Ребета приніс позитивні результати. Повільна відбудова керівництва та відновлення зв'язку центру з низами закінчились для організації успішно. Через три роки внутрішня ситуація крайової ОУН нічим уже не нагадувала періоду 1934–35 рр.

У 1938 р. сприятливі для діяльності ОУН умови принесла загальна активізація західноукраїнського суспільства, пов'язана з проголошенням

Карпато-Української Держави. На той час у рядах організації різко дали чути про себе домагання відновлення бойової діяльності. В ході внутрішньої дискусії, восени 1938 р., вирішено усунути від керівництва Крайової ексекютиви ОУН Л.Ребета. У листопаді—грудні 1938 р. крайовий провід очолив М.Тураш, але офіційно цю зміну затверджено лише на початку 1939 р.¹¹²

Удосконалюється система бойової підготовки членства ОУН. Ставиться питання про навчання українців у вищих військових навчальних закладах Італії та Німеччини. Р.Шухевич, наприклад, у 1938 р. пройшов курс підготовки у військовій академії у Мюнхені¹¹³. Деякі члени організації проходять військовий вишкіл у таборах хорватських усташів¹¹⁴. У Берліні та Данцігу постійно діють військові курси радіотелеграфістів та інструкторів. Створюється план організації тилів на випадок війни, складів амуніції та медикаментів, у Кракові діє хімічна лабораторія для виготовлення вибухових пристроїв, іде активна закупівля зброї¹¹⁵. ОУН проводить агітацію, щоб українська молодь не ухилялася від служби у польському війську, навчаючись там дисципліни й військової техніки, а також щоб українці трималися разом у польській армії¹¹⁶. У 1937 р. військовий референт північно-західних земель Західної України В.Сидор видав інструкцію створити військові відділи. Перший такий відділ — «Вовки» був створений під команду В.Макара у складі 25 чол. Керівники ексекютиви північно-західних земель І.Скоп'юк та А.Закоштур організовують повстанський загін під назвою «Поліське лозове козацтво»¹¹⁷.

Антипольськість ОУН стає не лише безкомпромісною, а навіть фатально обумовленою. Ідея оунівського націоналізму проголошувала націю найвищою цінністю людини, яка відносить себе до тої нації. Цим схвалювалися й героїзувалися самопожертви українців в ім'я нації і будь-які вчинки в ім'я перемоги над ворогом. Ворог же повинен постати перед борцями за волю України в образі, що заслуговує найбільшої ненависті. В інструктивному листі підреферентури юнацтва крайової ексекютиви ОУН був вміщений вірш «Проклін» на адресу Польщі, який починався:

«Польщо! Одвічний демоне Вкраїни!
Вампіре лютий ненаситний!
Що вже століттями цілими
Спиває кров з своїх офір!
... Польщо! Ти пошесть і проказа
Що точить народ наш одвіку
І не дає йому рости...
Ти струп плюгавий, що обсів
Народ-дитину — струп гидкий!»¹¹⁸

ОУН переходить до посиленої бойової акції. Від осені 1938 р. на Західній Україні відбувався польський терор у зв'язку з подіями на Карпатській Україні. Тому оунівці вирішили скерувати свій антитерор на польську поліцію і шовіністичні воєнізовані організації. Великого розголосу набула справа бойовика Д.Пукала. В червні 1939 р. у с. Вимислівка Бережанського повіту було застрелено поліцейського М.Федоровського. Під час розшуків убивць поліцейський патруль зустрів 2 липня на полях поміж се-

лами Вимислівкою і Будиновим трьох чоловіків, які на наказ підняти руки вгору відповіли пострілами. Один поліцейський загинув, інші відступили. На допомогу прийшов посилений відділ поліції, оточив хату, в якій ховався один із бойовиків ОУН.

Після кількох годин стрілянини прибула нова підмога для поліції, а з нею головний комендант польської поліції генерал Кордіян-Заморський, який тоді перебував у Бережанах із службовою інспекцією. Поліцейський Пержхаля, якому здавалося, що бойовик уже не має набоїв, увійшов до хати, де й загинув. Бойовик забрав у нього зброю й амуніцію і далі відстрілювався. Врешті, поліція запалювальними кулями запалила хату й під час спроби бойовика вирватися з вогню його було застрелено. Виявилося, що це 22-річний Д.Пукало з Вимислівки, якого поліція шукала як підозрілого за вбивство поліцейського Федоровського. Двох його товаришів спіймати не вдалося.

20 квітня 1939 р. в с. Дичкові Тернопільського повіту було застрелено коменданта поліцейського відділку в с. Бірках Великих — А.Слабого. У ході слідства арештовано О.Зварича, якого поранив А.Слабий під час перестрілки. 26 червня 1939 р. 12 бойовиків ОУН запалили польську колонію в с. Плетиничах Перемишлянського повіту, де була сильна організація «Стшельци». При тому підстрелено сторожа. Коли ж колоністам прибула допомога, терористи відстрілюючись зникли в темряві ночі¹¹⁹.

За даними МВС Польщі, члени ОУН від початку січня до середини квітня 1939 р. були відповідальні за 8 убивств та одну невдалу спробу вбивства. Поряд з убивствами на рахунок ОУН занесено влаштування демонстрацій, які кінчались збройними сутичками з поліцією. Від січня до травня 1939 р. на території Галичини зафіксовано 11 демонстраційних виступів, в яких брало участь від 100 до 2000 осіб. Вісім з них завершилися боротьбою поміж українськими маніфестантами і польською поліцією. Інші офіційні підрахунки стверджували, що на цій самій території, від 15 вересня 1938 р. до 15 березня 1939 р., з боку українського населення зафіксовано проведення 397 демонстрацій, 47 саботажів та 34 акти терору. Після падіння Карпатської України від 15 березня до 12 квітня 1939 р. відзначено 59 демонстрацій, 5 саботажів та 21 акт терору. Інколи зустрічались випадки боротьби українських селян, які намагалися відбити заарештованих за приналежність до ОУН. До такої сутички дійшло, наприклад, 27 березня 1939 р. у с. Божиків Підгаєцького повіту¹²⁰.

Антипольська позиція підпільної ОУН у переддень війни ставала небезпечною для польської адміністрації не лише через її гасла й терористичну тактику, а й через її вплив серед населення. У різного роду донесеннях органів поліції та служб безпеки відчувалося серйозне занепокоєння розростанням українського підпільного руху. В страху перед тим рухом у Польщу тікало багато польських колоністів, українці саботували польські державні установи, загострювалися і до того напружені стосунки в польсько-українських сільських громадах, польський елемент все більше тяжів до ізольованого проживання на терені переважного українського заселення, вимагав поділу гмін і т. ін.¹²¹

ОУН величезні надії поклала на нову війну. Українські націоналісти сподівались з допомогою А.Гітлера відновити українську державність. Однак Берлін розігрував «українську карту» лише у своїх інтересах, для дестабілізації внутрішньополітичного становища Польщі. У Східній Галичині потрібно було підготувати українське населення до виступу проти Польської держави й у відповідний момент штовхнути його на повстання, яке б одразу підтримали німецькою зброєю та добре вишколеними на території Третього рейху українськими військовими загонами. Вогнище нестабільності в українських районах дало б Німеччині привід для воєнного втручання у великих масштабах.

Для підготовки повстання були задіяні різні відомства. Найінтенсивнішу діяльність розгорнув абвер. Головне завдання, що ставив перед собою його 2-й відділ («диверсії і психологічна війна») — знищення на території майбутнього противника важливих сировинних і промислових об'єктів, організація терористичних актів, нагнітання атмосфери нестабільності, інсценізація повстань. В обов'язки цього відділу входила також організація «п'ятої колони», яка мала політично розколоти зсередини майбутню жертву агресії. Підготовку українського повстання вів за директивою абверу начальник 2-го відділу 8-ї резидентури у м. Бреслау. ОУН активно включилась в роботу німецьких спецслужб. Улітку 1939 р. новий керівник ОУН А.Мельник (Є.Коновалець загинув у травні 1938 р.) зустрівся у Відні з шефом абверу адміралом Канарісом. На цій зустрічі обговорювались питання майбутнього повстання в Галичині. Деякі націоналісти вважали: «Зближається німецько-польська війна і ми, українці, маємо підготовлятися до партизанської війни з поляками». В листівках ОУН закликала західноукраїнське громадянство до всенародних революційних актів. Позиції українських націоналістів були такими сильними, що польська поліція змушена була визнати: «Людина тут непевна свого життя ані години»¹²².

Проте через деякий час ідея українського повстання в Східній Галичині була покладена під сукно. Після зближення з Москвою й підписання пакту Молотова-Ріббентропа українські націоналісти були потрібні нацистам лише в ролі збирачів розвідувальної інформації, диверсантів у тилу польської армії.

1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу, розпочалась Друга світова війна. ОУН схвально зустріла гітлерівську армію. Її бойовики надавали значну допомогу німецькій авіації. Використовувались фарбування дахів будинків у певний колір, скошування ділянок сіна у відповідних геометричних формах, подача світових і радіосигналів. Невдалою була спроба націоналістів переконати абсолютну більшість українців, щоб ті не з'являлися в мобілізаційних призовних пунктах, не стріляли у німців на фронті та при першій нагоді дезертирували й переходили на бік вермахту¹²³. Відбувались напади на відступаючі польські частини. В окремих місцевостях траплялися відкриті збройні виступи боївок ОУН. 10 вересня вибухнуло невелике повстання на Миколаївщині. За ініціативи членів ОУН В.Демура з с. Демні та Д.Гаджери із с. Лівчиць (який протягом одного року пе-

реховувався у миколаївських лісах) роззброєно польську поліцію та встановлено українську владу в селах Демня, Усте, Надітичі, Веринь, Крупсько, Розділ, Ілів, Стільсько, Березина й Наддністрянська-Дем'янка. Всіх чоловіків віком від 18 до 35 років мобілізовано на службу у т.зв. громадянську варту. Її члени носили жовто-сині пов'язки на лівій руці. Польську охорону залізничного моста на Дністрі коло с. Розвадова ліквідовано й роззброєно кілька груп польських жовнірів. Однак у сусідньому містечку Жидачеві були скупчені відділи польської поліції, евакуйовані з Дрогобича і Самбора, чисельністю 600 чол., які 14 вересня 1939 р. вирушили в каральний похід. На оборону українських сіл стали приблизно 500 погано озброєних українських повстанців. Бої тривали 3 дні. Перший вогневий контакт відбувся біля с. Волуцнева, в якому загинуло 3 повстанці і 7 польських поліцейських. Завзяті бої відбулися потім в селах Дем'янці та Надітичах, де загинуло 42 поліцаї. Поляки знущалися над селянами й запалили атаковані ними села.

В ніч з 11 на 12 вересня розпочалося повстання на Ширеччині у Львівському воєводстві. Озброєні боївки ОУН під проводом братів Івасиків, Бордуна та Л.Шанковського роззброїли приблизно 500 польських вояків, що розташовувались у селах Ставчани й Оброшино. Роззброєних поляків замкнули в селянських клунях, а після проведення допиту й слідства затримано тільки офіцерів, а рядових жовнірів випущено на волю з попередженням, що за всякі спроби збиткуватись над мирним українським населенням їх зустріне з боку ОУН сувора кара. 14 вересня польський військовий відділ напав на повстале с. Бартатів. Але спільними зусиллями українські повстанці з Оброшина, Ставчан і Бартатова зупинили напасників¹²⁴.

11 вересня боївкарі ОУН прогнали польську поліцію із м. Стрия. Їм не чинив опору місцевий польський військовий відділ, що, переляканий появою німецьких танків, панічно тікав до Угорщини. Проте німецькі війська пішли із Самбірщини на Львів, а в регіон Стрийщини прийшли через Дрогобич нові польські військові відділи, що відступали перед німцями із Самбірщини. Дізнавшись про це, повернувся також той польський військовий загін, який утік раніше зі Стрия. Місто від польських карателів обороняло приблизно 500—700 українських бійців. Поляки влаштували криваву розправу.

Крім сутичок із військом і поліцією, траплялися також випадки вбивств мирних поляків українськими націоналістами. 13 таких мордувань зафіксовано на Волині¹²⁵.

17 вересня 1939 р. Червона армія перетнула радянсько-польський кордон. Польська держава припинила своє існування. Прихід більшовиків застав ОУН зненацька. Оунівці не були готові до такого розвитку подій. Це свідчило про необізнаність і погану поінформованість їх лідерів у міжнародних справах. Бойовики ОУН не були спроможні вчинити збройний опір червоноармійським загонам, адже місцеве населення прихильно зустріло радянську владу.